LAUSUNTO

1. Lausuntopyyntö ja lausunnon sisältö

Lakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa HE 66/2015 vp johdosta. Sanotussa esityksessä ehdotetaan muutoksia esitutkintalakiin ja eräisiin siihen liittyviin lakeihin. Käytännössä esityksessä on kysymys Euroopan parlamentin ja neuvoston uhridirektiivin (2012/29/EU) täytäntöönpanosta. Otan lausunnossani esiin ainoastaan direktiivissä omaksutun uhrikäsityksen ja Suomen oikeudessa noudatettujen asianomistajamääritelmien välisen suhteen. Muilta osin minulla ei ole lausuttavaa esityksen johdosta.

2. Direktiivin uhrikäsite ja suomalaiset asianomistajamääritelmät

Uhridirektiivin 2 artiklan 1 kohdan mukaan uhrilla tarkoitetaan i) luonnollista henkilöä, jolle on aiheutunut rikoksesta välitön vahinko, kuten fyysinen, henkinen tai emotionaalinen haitta taikka taloudellinen menetys; sekä ii) sellaisen henkilön, jonka kuolema on välitön seuraus rikoksesta, perheenjäseniä, joille on aiheutunut vahinkoa kyseisen henkilön kuoleman johdosta.

Suomessa asianomistajana puolestaan pidetään a) rikoksella loukatun oikeushyvän haltijaa; sekä b) henkilöä, jolle on rikoksen johdosta aiheutunut välitöntä vahinkoa.[1]

Esityksen mukaan (ks. s. 13-15) direktiivin uhrikäsitys ja Suomessa sovelletut asianomistajamääritelmät vastaavat siinä määrin toisiaan, että uhridirektiivin 2 artiklan 1 kohta ei edellytä lainsäädännön muuttamista.

Tätä johtopäätöstä voidaan kuitenkin pitää pulmallisena, kun otetaan huomioon uhridirektiivin 2 artiklan 1 kohdan ii-alakohta, jonka mukaan uhrina pidetään myös rikoksella surmatun henkilön perheenjäsentä, jolle on aiheutunut vahinkoa surmatun kuolemasta. Käytännössä tämä direktiivin linjaus tarkoittaa sitä, että surmattujen perheenjäsenellä pitäisi olla kaikki uhridirektiivissä mainitut oikeudet (ks. s. 14).

Suomessa korkein oikeus on ottanut kantaa surmatun läheisen asianomistaja-asemaan ratkaisussa KKO 2004:75. Sanotun ratkaisun perustelukohta 4 kuuluu seuraavasti:

> 4. Mikko I:n vanhemmat eivät ole Mikko I:hin kohdistuneen rikoksen osalta rikoksella välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltijoita eli asianomistajia. *He eivät ole asianomistajia silläkään perusteella, että heillä Mikko I:n kuoleman johdosta on oikeus vaatia vahingonkorvauslain 5 luvun 4 a §:ssä tarkoi-*

[1] Ks. asianomistajamääritelmistä tarkemmin Mikko Vuorenpää: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Talentum 2014, s. 11-35.

> *tettua korvausta* (Kurs. M. V.) Mikko I:lle kuulunut oikeus vaatia rangaistusta ei ole sanotun oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 17 §:n 1 momentin nojalla siirtynyt heille eikä säännös ole tässä suhteessa tulkinnanvarainen. Edellä lausutun perusteella sen soveltaminen ei myöskään johda perustuslain vastaiseen tulokseen. Mikko I:n vanhempien rangaistusvaatimusta ei siten voida tutkia.

Kuten perustelukohdasta siis ilmenee, *surmatun läheisiä ei Suomessa pidetä asianomistajina*. Prosessilainsäädännössä surmatun läheisten oikeuksia säätelee rikosprosessilain (ROL) 1:17.1, jossa on säännökset rikoksen johdosta kuolleen läheisellä olevasta syyteoikeudesta. *Sanotun lainkohdan mukaan läheinen ei kuitenkaan ole rikoksen asianomistaja, vaan hänellä on ainoastaan oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta*.

Sen sijaan muita asianomistajalle kuuluvia oikeuksia surmatun läheisellä ei ainakaan rikosprosessilain sanamuodon mukaan ole. Esimerkiksi ROL 2:1a:n mukainen avustaja ja ROL 2:3:n mukainen tukihenkilö voidaan määrätä vain asianomistajalle.[2] Samaten syyttäjä on ROL 3:9:n mukaan velvollinen ajamaan vain asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta.[3] Edelleen ROL 5:15.1:n 3-kohdan mukaan vain asianomistaja kutsuttava pääkäsittelyyn. Vastaavasti esityksessä ehdotetun ROL 5:15.4:n mukaan vain asianomistajalle on ilmoitettava istunnon ajasta ja paikasta. Muiltakin osin esityksessä ehdotetuissa säännöksissä puhutaan vain asianomistajan oikeuksista.

3. Johtopäätös

Pulmana esityksessä on näin ollen se, että voimaanpantavan uhridirektiivin uhrimääritelmä on surmatun läheisiä koskien laajempi kuin suomalainen asianomistajakäsite. Tästä puolestaan seuraa, että surmatun läheiset eivät ainakaan lakien sanamuodon mukaisen tulkinnan nojalla – syyteoikeutta lukuun ottamatta – saa Suomessa uhridirektiivin mukaisia oikeuksia, koska esityksessä (samoin kuin jo tällä hetkellä voimassa olevassa lainsäädännössä) uhridirektiivin mukaiset oikeudet taataan vain asianomistajalle, jollaisena surmatun läheistä ei siis Suomessa pidetä.

Uhridirektiivin täysimittainen voimaansaattaminen näyttäisikin edellyttävän sitä, että jatkovalmistelussa mietitään, miten direktiivissä edellytetyt oikeudet saataisiin direktiivin vaatimin tavoin ulotetuksi myös surmatun läheisiin. Käsittääkseni vaihtoehtoisia ratkaisumalleja on kolme, joista mikään ei ole kovin hyvä.

Ensinnäkään hyvänä vaihtoehtona ei voida pitää sitä, että lakiin otettaisiin erityinen asianomistajamääritelmä, jossa surmatun läheiset säädettäisiin asianomistajiksi. Toisaalta ongelmallisena voidaan varmasti pitää sellaistakin ratkaisua, että kussakin direktiivin mukaista asianomistajan oikeutta koskevassa säännöksessä säädettäisiin erikseen, että asianomistajan

---

[2] ROL 2:1a:ä on tosin mahdollista tulkita siten, että sanotun lainkohdan mukainen avustaja voidaan määrätä myös surmatun läheiselle. Ks. tarkemmin Vuorenpää 2014 s. 94-95.

[3] ROL 3:9:n yksityiskohtaisissa perusteluissa (HE 82/1995 vp s. 58) sanottu syyttäjän velvollisuus on laajennettu koskemaan myös tiettyjä henkilöitä, joille asianomistajan vahingonkorvausvaatimus on siirtynyt. Tarkkaan ottaen lain perusteluissakaan oleva muotoilu ei pidä sisällään surmatun läheistä, jolle on kuoleman johdosta syntynyt vahinkoa.

ohella myös surmatun läheisellä on sanottu oikeus. Kolmantena vaihtoehtona olisi puolestaan se, että uhridirektiivin voimaan saattamisen perusteluissa mainittaisiin erikseen, että lain mukaan asianomistajalle säädetyt oikeudet kuuluvat myös surmatun läheisille. Tätä ratkaisua voitaisiin siis kritisoida siitä, että kysymys olisi niin sanotusta ”perusteluilla säätämisestä”.

Lainsäädäntöteknisesti syntynyt tilanne vaikuttaakin varsin pulmalliselta, mutta jos sanotuista (hankalista) vaihtoehdoista pitäisi valita yksi, niin perusteluilla säätämisen ongelmallisuudesta huolimatta valitsisin viimeisen eli sen, että uhridirektiivin voimaan saattamisen perusteluissa mainittaisiin erikseen, että lain mukaan asianomistajalle säädetyt oikeudet kuuluvat myös ROL 1:17.1:ssä mainituille surmatun läheisille.

Turussa 5.11.2015

Mikko Vuorenpää
Rikosprosessioikeuden professori
Lapin yliopisto